

Ольга Зигрій,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри цивільного права і процесу
Тернопільського національного
економічного університету

Анастасія Вітик,

студентка групи ПР-43
Тернопільського національного
економічного університету

Анна Кузьменчук,

студентка групи ПР-43
Тернопільського національного
економічного університету

ВОДА ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ

Проаналізовано та розглянуто законодавчу базу охорони вод та регулювання водокористування в Україні. Наведено ряд проблем щодо водопостачання та водокористування. Зазначено, що забезпечення населенням якісною питною водою є комплексною проблемою, яка включає ряд факторів соціо-еколого-економічного водопостачання, територіального і нормативно-правового характеру.

Ключові слова: вода, правова охорона водних ресурсів, водокористування, дефіцит ресурсів, забруднення води, водозабезпечення, якість води.

Зыгрий О., Витык А., Кузьменчук А.

Вода как объект правового регулирования использования и охраны

Проанализированы и рассмотрены законодательная база охраны вод и регулирования водопользования в Украине. Приведен ряд проблем по водоснабжению и водопользования. Указано, что обеспечение населением качественной питьевой водой является комплексной проблемой, включающей ряд факторов социо-эколого-экономического водопостачання, територіального і нормативно-правового характеру.

Ключевые слова: вода, правовая охрана водных ресурсов, водопользования, дефицит ресурсов, загрязнение воды, водоснабжения, качество воды.

Zyhrüi O., Vityk A., Kuzmenchuk A.

Water as an object of legal regulation of disposal and protection

The article analyzes and examines the legislative base of water protection and water use regulation in Ukraine. There are a number of problems regarding water supply and water use. It is noted that providing the population with quality drinking water is a complex problem, which includes a number of factors of socio-ecological and economical water supply, territorial and regulatory nature.

Keywords: water, legal protection of water resources, water use, scarcity of resources, water pollution, water supply, water quality.

Вступ. Вода – безцінний дар природи, без якого неможливо проіснувати не тільки суспільству, але й усім живим організмам на планеті Земля, що у давнину людство вже усвідомлювало. На сьогодні вода ще більше стала необхідною для життя людини.

Вода – це життя, неякісна вода – це загроза для усього живого. Найефективніше і науково обґрунтоване використання води, її охорона від виснаження і забруднення, покращення її якості, запобігання та ліквідація шкоди, завданої нею, охорона прав споживачів у сфері водокористування потребують постійного контролю. І не тільки у цьому має сприяти законодавство України, адже водні ресурси є національним багатством кожної держави та включають усі води гідросфери, тобто води річок, озер, каналів, водосховищ, морів й океанів; підземні води; ґрунтову вологу; воду (льоди) гірських і полярних льодовиків; водяну пару атмосфери. Вода є основою життя нашої планети та відіграє важливу роль у формуванні й розвитку всіх живих організмів, у тому числі й людини.

Останні роки спостерігаємо зростаючий рівень забруднення, яке змінюється кількісно і якісно. Ситуація, в якій сьогодні знаходяться регіони України, є незадовільною. Існує чимало проблем у галузі

водопостачання та основна з них – це вторинне забруднення питної води. Сучасні технології очистки вод дозволяють покращувати її якість, проте цього мало.

Сьогодні збільшення водопостачання та підвищена вимога до якості води дозволяє спостерігати тенденцію забруднення шкідливими речовинами води та зниження запасів питної води. В Україні найбільш гострою проблемою виступає забезпечення раціонального використання водних ресурсів, тому що в подальшому житті нераціональне використання водних ресурсів може стати глобальною проблемою для нащадків, що і зумовило актуальність даної теми.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження проблем водокористування, взаємозв'язків у водогосподарській сфері, розроблення методичних підходів до оцінки стану водних ресурсів та шляхів вирішення актуальних соціо-еколого-економічних проблем водокористування зробили вітчизняні та зарубіжні вчені: К. Г. Гофман, В. І. Данілов-Данільян, О. Ф. Балацький, Б. М. Данилишин, С. І. Дорогунцов, О. О. Веклич, М. А. Хвесик, В. А. Голян, Л. Г. Мельник, В. О. Лук'янихін, А. В. Яцик та ін. На наш погляд, недостатньо вирішені питання, які пов'язані з організацією та регулюванням водопостачання, забезпеченням населення якісною питною водою; недосконалою є методика оцінки еколого-економічного збитку від погіршення здоров'я населення внаслідок споживання забрудненої питної води та майже відсутні компенсаційні заходи, спрямовані на запобігання такого збитку.

Формування цілей статті полягає у розкритті поняття та нормативно-правового змісту права людини на питну воду в сучасному правовому законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» (1994 р.), громадяни мають право на безпечну для здоров'я та життя питну воду. Проте на сьогодні в Україні недостатньо води відповідної якості.

Проблема питної води в нашій країні є загальнонаціональною. Кількість і якість води з водогону також є економічною проблемою.

Слід відзначити, що Конституцією України гарантуються права громадян на достатній життєвий рівень та екологічну безпеку, шляхом забезпечення питною водою в необхідних обсягах та відповідно до встановлених нормативів. Однак зазначені засади носять лише загальний характер, їх реалізація неможлива без розробки науково-методичного апарату прийнятих організаційних заходів. Порядок їх обґрунтування має узгоджуватися з вимогами забезпечення екологічної безпеки міста, враховування дії факторів, що найбільш суттєво впливають на якість питної води та впровадження ринкових умов господарювання.

Згідно з Конституцією України, «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах...». У статті 3 зазначається, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю».

Відповідно до Закону України «Про питну воду та питне водопостачання» зазначається, що «питна вода – це вода, яка призначена для споживання людиною (водопровідна, фасована, з буетів, пунктів розливу, шахтних колодязів та каптажів джерел), для використання споживачами для задоволення фізіологічних, санітарно-гігієнічних, побутових та господарських потреб, а також для виробництва продукції, що потребує її використання, склад якої за органолептичними, мікробіологічними, паразитологічними, хімічними, фізичними та радіаційними показниками відповідає гігієнічним вимогам. Питна вода не вважається харчовим продуктом у системі питного водопостачання та в пунктах відповідності якості питної води».

Право на воду передбачає забезпечення кожній людині достатньої кількості нешкідливої та економічно доступної питної води для задоволення повсякденних потреб. Кожен має право на кількість безпечної води необхідної для:

- запобігання смерті від зневоднення;
- зниження ризику хвороб, пов'язаних з водою;
- приготування їжі;
- дотримання особистої та домашньої гігієни.

Процес збереження, використання, охорони та відновлення водних ресурсів в Україні регулюється:

- Конституцією України;
- міжнародними угодами, що підписала й ратифікувала Україна;
- законами та постановами Верховної Ради України; указами та розпорядженнями Президента України;
- декретами, постановами та розпорядженнями Кабінету Міністрів України;
- інструкціями, методиками, наказами, прийнятими міністерствами, відомствами, центральними органами виконавчої влади;

- нормативними актами Держводагентства [11, с. 95].

Усі вони тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють один одного, випадки виникнення протиріч між ними майже відсутні. Основний законодавчий документ – Конституція України – гарантує усім громадянам України право власності та користування усіма природними ресурсами, в тому числі водними, їх безпечність для життєдіяльності людини та відшкодування завданої шкоди [1].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» регулює використання природних ресурсів, у т. ч. водних ресурсів, природоохоронну діяльність, дотримання вимог екологічної безпеки. Згаданий закон має переважно декларативний характер і лише опосередковано регулює стосунки «суспільство – природа (природні, в т. ч. водні, ресурси)».

Основним законодавчим актом у галузі водного господарства в Україні є Водний кодекс. У комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку й забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково-обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання [7]. У Водному кодексі України передбачено види відповідальності за порушення водного законодавства та відшкодування збитків, завданих унаслідок порушень водного законодавства.

Згідно з Міжнародним пактом про економічні соціальні і культурні права, право на воду є частиною права на достатній життєвий рівень, достатнє харчування, житло та одяг [6, с. 11]. Тому вважаємо, що право на воду є неодмінною умовою для здійснення та інших прав людини.

Слід зазначити, що за рівнем водозабезпечення Україна посідає одне з останніх місць серед країн Європи, тоді як за водоемністю валового суспільного продукту випереджає більшість із них. Це пов'язано з тим, що водні ресурси нашої країни використовуються і забруднюються набагато інтенсивніше, ніж в інших країнах світу.

Основною причиною погіршення якості води в джерелах водопостачання є забруднення водного середовища.

Науковець В. С. Джигерей подає основні джерела забруднення водного середовища, зокрема:

- 1) стічні води промислових підприємств;
- 2) побутові стоки комунальних господарств;
- 3) стічні води сільського господарства;
- 4) води шахт, нафтопромислових підприємств, рудників;
- 5) відходи виробництв при видобутку корисних копалин;
- 6) відходи деревини деревообробної промисловості;
- 7) скиди водного і залізничного транспорту тощо [2].

Забруднення водного середовища безпосередньо є наслідком впливу антропогенних факторів.

Поняттям вивчення антропогенного фактору займаються вчені у всьому світі. Український вчений-еколог О. О. Лаптев розглядає антропогенні фактори «...як породжені соціальним обміном речовин і енергії тіла, речовини, процеси і явища, які впливають на природу одночасно з природними факторами».

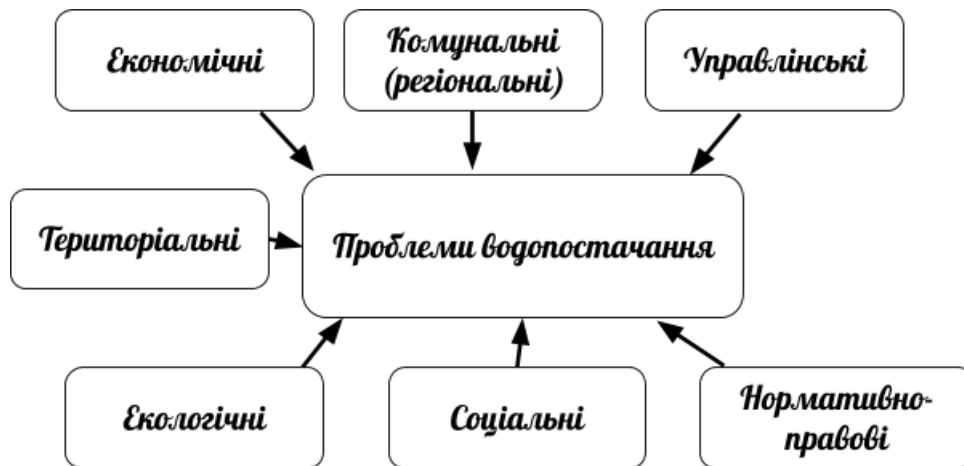
Слід зазначити, що до антропогенних факторів відносять всі види створюваних технікою і безпосередньо людиною впливів, які пригнічують природу: забруднення; технічні перетворення й руйнування природних систем, ландшафтів; вичерпання природних ресурсів; глобальні кліматичні впливи; естетичні зміни. Антропогенні фактори, що спричиняють погіршення якості води, є наслідками впливу джерел забруднення. При цьому якість води погіршується як в поверхневих так і в підземних водах.

Слушно наводить приклади забруднюючих речовин науковець Д. О. Крисінська, яка подає, що по-ява їх виникає внаслідок дії антропогенних факторів, зокрема:

- фізичні: нерозчинні домішки, глина, пісок, намул, пил тощо;
- хімічні: важкі метали, кислоти, луги, мінеральні солі, нафта і
- нафтопродукти, СПАР, миючі засоби, канцерогени, мінеральні добрива,
- пестициди;
- біологічні: мікроорганізми (віруси, бактерії), гельмінти, спори грибів;
- радіоактивні: радіонукліди;
- теплові: підігріті води ТЕС та АЕС [8, с. 99].

Однією з проблем використання водних ресурсів є втрата води під час її транспортування, коли більшість води вже пройшла необхідне очищення і підготовлена до споживання. Фактично такі втрати води означають прямі збитки для водопостачальних підприємств через втрату готової продукції (питної води та послуг з її транспортування).

Основні проблеми забезпечення водопостачання в Україні відобразимо у рис. 1.

Рис.1 Характеристика основних проблем водопостачання

Джерело: розроблене автором на основі [9, с. 265].

Рис. 1 відображає, що основні проблеми водопостачання в Україні існують через економічні, комунальні (регіональні), управлінські, екологічні, соціальні, нормативно-правові, територіальні фактори. Основними з яких є:

Економічні проблеми водопостачання: недостатність обсягів фінансування модернізації систем водопостачання; неефективна система платного водокористування; наявність значного соціально-економічного збитку;

До екологічних проблем водопостачання та водокористування доцільно буде віднести:

- Хімічне забруднення характеризується потраплянням до води різних хімічних речовин, відходів різних виробництв: нафтохімічних, целюлозно-паперових, а також комунально-побутових стоків. Проявляється у збільшенні загальної мінералізації й концентрації макро- та мікро- компонентів, появі у водах невластивих їм мінеральних сполук.

- Теплове забруднення відбувається внаслідок спускання у водойми підігрітих вод від ТЕС, АЕС та інших енергетичних об'єктів. Тепла вода змінює термічний і біологічний режими водойм і шкідливо впливає на їхніх мешканців. Як показали дослідження гідробіологів, вода, нагріта до температури 20–30 градусів, діє на риби та інших мешканців водойм пригнічуючи, а якщо температура води піднімається до 36 градусів, риба гине. Найбільшу кількість теплої води скидають у водойми атомні електростанції. Забруднення виявляється у підвищенні температури води, що супроводжується зміною хімічного та газового складу води, зменшенням кількості кисню, «цвітіння» води, збільшенням вмісту в ній мікроорганізмів.

- Радіоактивне забруднення, пов'язане з підвищенням у воді вмісту радіоактивних речовин у відкритих водоймах, що осідають на дно.

- Бактеріологічні показники характеризують забруднення води патогенними мікроорганізмами. До числа найважливіших бактеріологічних показників відносять: коло-індекс – кількість кишкових паличок в одному літрі води; коло-титр – кількість води в мілілітрах, у якому може бути виявлена одна кишкова паличка; чисельність лактозопозитивних кишкових паличок; чисельність коліфагів.

Екологічні проблеми визначаються через викиди шкідливих домішок з джерел їх утворення; концентрація домішок в атмосфері (водойми); відсутність механізмів компенсації збитків; неадекватна схема розрахунку плати за спричинені збитки; нестача (відсутність) екологічних фондів на відновлення та охорону водного середовища.

Перелічені вище фактори впливу на водопостачання та водокористування мають негативний наслідок та неабиякий вплив на стан здоров'я громадян – це проявляється у погіршенні здоров'я людини. Погіршення якості та вичерпання ресурсів, особливо життєзабезпечуючих, таких як вода, не лише негативно відбиваються на стані здоров'я людей, а й є причиною загострення міждержавних відносин, регіональних проблем і навіть конфліктів.

Комунальні (регіональні) проблеми водопостачання проявляються через високий рівень зношеності комунальних систем водозабезпечення та водовідведення; значні обсяги втрат підготовленої води; неможливість контролю споживачами не лише якості, а навіть кількості поданої їм води.

Управлінські проблеми водопостачання мають місце при монополізації власності на водні об'єкти та первинного ринку водних послуг.

Соціальні проблеми водопостачання характеризуються:

- дефіцитом прісної води, що є однією з найгостріших екологічних проблем держави. Питання дефіциту водних ресурсів тісно пов'язане з проблемою якості питної води. В Україні за обома пунктами ситуація склалась катастрофічна. Екологічний стан більшості басейнів українських річок, із яких в основному і забезпечується водопостачання населення, не можна назвати задовільним. У деяких містах та окремих регіонах відхилення від норми становить 70–80%. Навіть підземні води далеко не скрізь відповідають вимогам, які висуваються до питної води. У результаті неякісну воду для питних потреб використовує значна частина населення;

- зростання захворюваності від споживання забрудненої питної води. Радіоактивні речовини, потрапляючи до води, викликають її іонізацію, що негативно відбивається на розвитку живих організмів, споживання якої небезпечно для здоров'я людей. Забруднення підземних та поверхневих вод може спричинити загибель не тільки організмів у воді, але може стати загрозою для людини. Для прикладу, ґрунтові води, які є основним джерелом водозабезпечення населення Івано-Франківської області, досить легко забруднюються через ґрунти;

- теплове забруднення – одне з небезпечних видів забруднення гідросфери, спричинене спуском у водойми теплих вод від різних енергетичних установок. Велика кількість тепла, що надходять з нагрітими водами в ріки й озера, істотно змінює їх термічний та біологічний режим. Особливо сильне забруднення викликають теплові й атомні електростанції, що скидають у водойми воду, нагріту до 45 градусів. Слід звернути увагу на дослідження канадських вчених, які встановили, що підвищення температури води у водоймі посилює токсичний вплив на мешканців водойми різних хімічних забруднювачів.

Істотні проблеми водопостачення існують і у територіальних одиницях України. Сюди слід віднести: транскордонне забруднення водних об'єктів, відсутність міждержавних інститутів контролю якості транскордонних вод. Транскордонна екологічна безпека є одним із аспектів забруднення навколишнього природного середовища, котре виникає за межами юрисдикції або контролю держави, яка здійснює діяльність, що заподіє транскордонний збиток. Сам процес транскордонного забруднення включає в себе три фази:

- 1) викид забруднювача в середовище;
- 2) перенесення забруднювача через національний кордон;
- 3) взаємодія забруднюючої речовини з об'єктами навколишнього середовища іншої держави або середовища, що перебуває за межами національної юрисдикції [9].

Не менш болючою проблемою є нормативно-правова база щодо водопостачання в Україні, яка включає:

- недосконалість та необґрунтованість механізму встановлення зборів за спеціальне водокористування;
- застарілість стандартів якості питної води.

Найбільш забрудненими в Україні з точки зору питної води є басейн річок Дніпро, Сіверського Донця, ріки Приазов'я, окремі притоки Дністра, Західного Бугу. До зони найбільш критичних регіонів входять Одеська, Донецька, Харківська, Дніпропетровська, Запорізька, Херсонська і Миколаївська області. У цих областях якість води характеризується як дуже брудна (VI клас), відхилення від норми сягають 80%. Найбільш чистими регіонами з точки зору питної води є західні області України (окрім Львова): Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська і Волинська. Більш-менш нормальною є ситуація у Сумській, Полтавській і Чернігівській областях.

Висновки. Вивчаючи та досліджуючи це питання, можемо зробити наступні висновки та відокремити певні пропозиції. Зокрема, право людини на питну воду закріплено на міжнародному і національному рівнях, спрямоване на забезпечення кожному мінімальної кількості питної води. Вода має бути придатною для споживання, фізично та економічно доступна.

Держава зобов'язана забезпечувати доступ до питної води для усіх верств населення принаймні на мінімальному рівні. Доступ до питної води передбачає право отримувати інформацію щодо питного водопостачання.

Вирішення проблеми постачання якісної питної води є одним з найскладніших питань сучасності. Прісна вода виконує дуже широкий спектр функцій, але насамперед вода є одним з основних факторів впливу на здоров'я населення. Проблема забезпечення населення якісною питною водою в достатній кількості є комплексною та такою, що включає цілий ряд проблем соціо-еколого-економічного, народно-господарського, територіального і нормативно-правового характеру. Забезпечення та вирішення має охоплювати ряд заходів організаційного, технічного, економічного та правового характеру.

Список використаних джерел

1. Водний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z950213.htm.
2. Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : навч. посіб. / В.С. Джигирей – [2-ге вид., стер.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2002. – 203 с.
3. Закон України «Про загальнодержавну програму «Питна вода України» на 2006–2020 роки» від 03.03.2005 р. // Відомості Верховної Ради України, 1998. – № 2455-IV.
4. Закон України «Про питну воду та питне водопостачання» від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради, 2002. – № 2918-III.
5. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України, 2002. – № 3 – 4. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14/page>.
6. Екологічне трансгосподарське забруднення: ризики та інструменти превентивізації і подолання наслідків / Г. О. Обиход // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2015. – Вип. 14. – С. 218–222. – (Сер. «Економіка і менеджмент»).
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України, 1996. – № 30.
8. Крисінська Д. О. Проблеми первинного та вторинного забруднення питної води у північному причорномор'ї / Д. О. Крисінська, 2011. – С. 265–270.
9. Маценко О. М. Соціо-еколого-економічні проблеми водопостачання в Україні / О. М. Маценко, 2011. – № 4. – С. 265–268.
10. Legal Basis of Land Market Regulation in Modern Ukraine / Zyhrii Olha, Kovalchuk Yuliia // Eurasian Academic Research Journal. – Yerevan, 2018 – № 2 (20). – P. 22–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.earj.org/wp-content/uploads/2018/06/2018_20_EARJ.pd.
11. Хвесик М. А. Економіко-правове регулювання природокористування : моногр. / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Ю. П. Кулаковський. – К. : Кондор, 2004. – 524 с.

References

1. Vodnyy kodeks Ukrayiny [Water Code of Ukraine]. zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
2. Dzhyhyrey, V. S. (2002) Ekolohiya ta okhorona navkolyshn'oho pryrodnoho seredovishcha [Ecology and environmental protection]. «Knowledge» [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrayiny «Pro zahalnodержавnu prohramu «Pytna voda Ukrayiny» na 2006- 2020 roky» : vid 03.03.2005 r. № 2455-IV. [Law of Ukraine «On the National Program «Drinking Water of Ukraine» for 2006-2020: from 03.03.2005. № 2455-IV] Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukrayiny – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrayiny «Pro pytnu vodu ta pytne vodopostachannya» vid 10.01.2002 r., № 2918-III [Law of Ukraine «On Drinking Water and Drinking Water Supply» from 10.01.2002., №2918-III]. Vidomosti Verkhovnoi Radi Ukrayiny –Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. [in Ukrainian].
5. Zemelnyj kodeks Ukrayiny [The Land Code of Ukraine]. zakon0.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [in Ukrainian].
6. Obikhod, G. O. (2015) Ekolohichne transkordonne zabrudnennya: ryzyky ta instrumenty preventyziatsiyi [Environmental Transboundary Pollution: Risks and Preventive Tools]. Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – People's Herald of the Humanities University, vol. 14, p. 218 [in Ukrainian].
7. Konstytutsiya Ukrayiny vid 28 chervnya 1996 r. [The Constitution of Ukraine of June 28 1996]. (1996, 28 June). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny –The Supreme Council of Ukraine record, 30 [in Ukrainian].
8. Krysins'ka, D. O. (2011) Problemy pervynnoho ta vtorynnoho zabrudnennya pytnoi vody u pivnichnomu prychornomor'yi [Problems of primary and secondary pollution of drinking water in the northern Black Sea coast]. – p. 265 [in Ukrainian].
9. Matsenko, O. M. (2011) Sotsio-ekoloho-ekonomichni problemy vodopostachannya v Ukrayini [Socio-ecological and economic problems of water supply in Ukraine], vol. 4, p. 265 [in Ukrainian].
10. Zyhrii, O., Kovalchuk, Y. (2018). Legal Basis of Land Market Regulation in Modern Ukraine. Eurasian Academic Research Journal. – Yerevan, № 2 (20). p. 22–27 <http://www.earj.org/wp-content/uploads/>. Retrieved from http://www.earj.org/wp-content/uploads/2018/06/2018_20_EARJ.pd [in English].
11. Khvesyk, M. A., Horbach, L. M., Kulakovskyy, Y. P. (2004) Ekonomiko-pravove rehulyuvannya pryrodokorystuvannya [Economic and legal regulation of natural resources]. Kyev: «Kondor» [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15.10.2018.